

Ontologija Andrije Dorotića

Barbarić, Damir

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1981, 7., 53 - 68**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:299701>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

ONTOLOGIJA ANDRIJE DOROTIĆA

Damir Barbarić

Otkako je pred nešto manje od 60 godina J. Božitković u franjevačkom samostanu u Makarskoj pronašao zbirku latinski pisanih filozofijskih rukopisa koja — sudeći barem prema natpisima na ovcima pojedinih rukopisa — pripada zaostavštini fra Andrije Dorotića, te taj svoj nalaz priopćio javnosti,¹ prosudbe o značenju i filozofijskoj vrijednosti nauka sadržanog u rukopisima često variraju.

Navodimo samo nekoliko primjera. J. Božitković, pripisavši nakon kraćeg razmatranja Andriji Dorotiću *sve* rukopise sadržane u pronađenoj zbirci, zaključuje svoju »ljetopisnu bilješku« možda pomalo nekritički: »On je bez sumnje jedan od prvih naših filozofa i ličnosti svojega doba. On može stati uz bok R. Boškovića i J. Balmesa. Od svih naših filozofa on je *prvi* koji je doradio sve grane filozofije.«² Tomu vrlo visoko postavljenom sudu suprotstaviti će se poslije G. Bujas, ne upuštajući se međutim u detaljniji studij sadržaja rukopisa: »Božitković pretjeruje kad Dorotića stavlja uz bok Boškoviću. Bošković je genij, Dorotić je talent.«³

U najnovije je vrijeme V. Kapitanović u sklopu svoje šire orijentirane disertacije, posvećene ponajviše značenju Dorotićeve političke aktivnosti za crkvenu povijest,⁴ kritički preispitao spo-

¹ J. Božitković: *Ljetopisne bilješke*, 6. *Fra Andrija Dorotić kao filozof i pravnik, matematik i fizik*. Bogoslovska smotra 13 (1925), str. 165—170.

² Božitković, op. cit. str. 170.

³ G. Bujas: *Kačićevi imitatori u makarskom primorju do polovice 19. stoljeća*. Građa za povijest književnosti hrvatske 30, Zagreb 1971. str. 144, bilj. 79.

⁴ V. Kapitanović: *Fra Andrea Dorotić (1761 — 1837). Il suo tempo, la sua attività e il suo pensiero. Excerpta ex dissertatione ad Doctoratum in Facultate Historiae Ecclesiasticae Pontificae Universitatis Gregorianaе, Romae 1978*. Uvid u ovo djelo, kao i ono navedeno u slijedećoj bilješci zahvaljujem ljubaznosti autora.

menute manuskripte, i to prije svega s obzirom na njihovu autentičnost, a zatim i s obzirom na njihovo filozofijsko značenje. Zaključak je Kapitanovićevih istraživanja da je Božtkovićev sud, prema kojem bi Dorotičev filozofski rang bio ravan Boškovićevu, neodrživ.⁵

Ipak, Kapitanovićeva je ocjena zadobivena, kako to on i sam kaže,⁶ tek na temelju jedne kodikološke deskripcije rukopisâ i sumarnog izlaganja njihova sadržaja, te izvjesnih kritičkih opservacija (osnovanih ipak pretežno na čisto izvanjskim i formalnim kriterijima). Njegov je rad metodološki i znanstveno izuzetno temeljit pa je i prosudba utoliko vjerodostojnija. No studij in extenso *filozofijskog sadržaja* manuskripata ostaje još jedan neophodni element definitivne valorizacije Dorotičeve filozofije.

Nećemo dalje ulaziti u pitanja autentičnosti Dorotiću pripisanih rukopisa i njihova filozofijskog ranga. Sadašnja je nakana jedino referirati, što strože i vjernije, sadržaj Dorotičeve ontologije. Tome su dva glavna razloga. Prije svega, ontologija je u Dorotića ponajmanje povezana s ostalim disciplinama i temeljnim pitanjima filozofije, te je najprikladnije prikazati je zasebno i bez ukazivanja na vezu s cjelinom Dorotičeva filozofiranja. S druge strane, strogost, metodičnost i pregledna postupnost izvedbe, što je opća karakteristika Dorotičeva mišljenja, u ontologiji je upravo uzorna, pa već samo po tim kvalitetama zaslužuje da bude prizvana u vrijeme kojem strpljivost i mukotrpnost strogog misaonog hoda bivaju svakim danom stranije.

Ontologija je sadržana u rukopisu bez originalnog naslova (veličina mm 270 x 200; obim fol. 96). Netko je očito poslije ispisao na koricama naslov: *P. A. Dorotić, Historia philosophiae, Logica, Ontologia*. I doista, rukopis se sastoji zapravo od tri zasebne cjeline. Prva je naslovljena s *Historiae Philosophicae enarratio*, druga *In philosophiam prolegomena*, te treća *In ontologiam prolegomena*. Dakle, ontologija koju hoćemo ovdje referirati zaprema dotični rukopis od fol. 61 do 96.⁷ Inače, manuskript

⁵ V. Kapitanović: *Fra Andrea Dorotić e l'insegnamento filosofico-teologico nell'Ordine francescano alla fine del '700. Extractum ex Antonianum 53 (1978)*, str. 100: »E la sua conclusione secondo cui Dorotić è stato un filosofo che può stare accanto a un Bošković, oggi non è più sostenibile.«

⁶ Kapitanović, op. cit. str. 101: »Ci limiteremo perciò a presentare una descrizione codicologica dei manoscritti e una esposizione sommaria del loro contenuto; aggiungeremo alcune osservazioni critiche e tenteremo di dare un giudizio sul valore delle opere.«

⁷ Kapitanović nalazi ontologiju neautentičnom (op. cit. str. 127). Njegovi argumenti međutim nisu bez ostatka plauzibilni. Ostanimo zasad na tome da ustvrdimo kako misaona i filozofijska vrijednost izvedbe ontologije nalaže da ona bude iznesena u javnost, čak i neovisno o definitivnom rješenju njene pripadnosti A. Dorotiću.

je dobro očuvan, a pismo ne pričinja pri čitanju neke osobite poteškoće. Rukopis je kroz čitavu raspravu jedan te isti i vjerojatno nije Dorotićev. Sama ta činjenica, dakako nije od presudnog značenja za pitanje autentičnosti.

Početna rečenica ontologije glasi: »Ontologiam metaphysicae primam partem aggredimur pertractandam« dok je zaključna rečenica rasprave: »Omnes reliqui senioris et melioris notae philosophi pro certa habent causas creatas esse vere et proprie efficientes suarum effectuum, quibuscum sit et nostra.«

U izlaganju ćemo pokušati što vjernije odslikati Dorotićev stil, zadržati slijed njegova argumentiranja, te prenijeti njegovu terminologiju i osobenosti izraza.

X

Zadatak je ontologije u tome da odjelito i temeljno (distincte et solide) ispituje opće pojmove (notiones) bića i da dade prva počela istina bez kojih ostale discipline ne mogu svoje djelomične (particularas) istine ni izložiti a još manje dokazati. Stoga se ontologiju dade odrediti kao znanost bića uzetog u najopćenitijem razmatranju, ukoliko taj pridjevak pripada svemu što se može misliti i pojmiti.⁸ Čovjek ne može biti lišen ontologije. Da li je moguće da ljudi, budući da su razumni po svojoj naravi ne oblikuju neke zaključke?⁹ A opet, nikakav se zaključak ne može oblikovati bez zajedničke ideje (idea communi); iz puko pojedinačnih ne slijedi ništa. Opće pak ideje, ako i same treba da budu dokazane, ovise o općenitijima; općenitije opet o krajnjima (ultimes) i onima najopćenitijim od svih koje se razjašnjavaju upravo u ontologiji.

Počela ontologije su one istine u kojima se tek na koncu razrješavaju sve druge, i stoga su ta počela apsolutno prva.¹⁰

Sve istine su dvostrukog roda; jedne su nužne tj. takve da ne mogu biti drukčije, a druge su slučajne (contingentes) tj. takve da mogu biti drukčije. Prvo i osnovno počelo nužnih istina je počelo proturječja, a slučajnih istina — počelo dostajućeg razloga. Na ta dva počela svode se sve istine ljudskih spoznaja.

⁸ scientia entis in communissima consideratione sumpti, prout hoc praedicatum omnibus, quae cogitari, et concipi possunt, competit. (Hist. 61r).

⁹ ... cum ea tamen homines carere non possint. Numquid homines, rationales ex natura sua sint, ratiocinia non formant? (Hist. 61r).

¹⁰ Principia Ontologiae eas esse veritates, in quas omnes aliae ultimato demum resolvuntur, esseque adeo absolute primas. (Hist. 62r).

Počelo proturječja (principium contradictionis) je apsolutno prvo počelo naših spoznaja, zato i nedokazivo (indemonstrabile). Ono je sveopće (universale), apsolutno nužno i nepromjenljivo (absolute necessarium, immutabile). Da se sve istine svode na to počelo, vidljivo je po tome: kad u nekoj nužnoj istini pridjev tako odgovara podlogu, ili mu je oprečan, da ne može bez proturječja ne odgovarati, niti ne biti oprečan, u razlaganju te istine odmah se zapaža da bi, kad ne bi bilo tako, nešto ujedno i bilo i ne bi bilo: a to upravo znači pristići do počela proturječja.¹¹ A i svaka istina koja zakonito istječe (legitime fluit) iz neke druge, biva dokazana upravo po tom počelu. Stoga ako se ono ukloni poništava se sva izvjesnost (omnis certitudo tollitur). Stoga se može s pravom reći da je počelo proturječja izvor (fons) sve izvjesnosti, pa kad je postavljeno, postavljena je i izvjesnost u spoznavanje, a kad je uklonjeno, uništena je i ona. (Hist. 64r).

Drugo osnovno počelo, ono dostajućeg razloga, je ono pokretalo iz kojeg razumijemo zašto biće jest, ili biva, i zašto radije ovim načinom nego drugim.¹² Dostajući se razlog u tome razlikuje od fizičkog učinskog uzroka, što taj odista stvarno i učinski sadrži u sebi razlog nečeg drugog, dok ovaj, međutim, ne uvijek.¹³ Stoga formulacija: Nema ničeg što jest bez uzroka (nihil est sine causa), ne izriče još i počelo razloga. Nije naime isto ustvrditi »ima uzrok zašto egzistira bog« i »ima dostajući razlog zašto bog egzistira«.

Da bi neko počelo bilo apsolutno prvo počelo svih dokazivih istina, nužno je da je ono samo nedokazivo. No, i samo počelo dostajućeg razloga može se izvesti iz počela proturječja. Stoga je i ono tek jedna od nužnih istina podložna (subjecta) počelu proturječja, iz kojeg sve i imaju svoju čvrstoću (firmitatem). Ali s obzirom na druge slučajne istine može se ono ipak zvati apsolutno prvim, budući da se ne može pokazati ni od jednog prvotnijeg počela, osim počela proturječja.

Samo počelo razloga jasno se pokazuje iz pitanja koja neprestano postavljamo sami ili slušamo od drugih: zašto je ovo ovakvo, kako to da se ovo zbililo, što ovome podleži? Ta pitanja bi, kad bismo bili uvjereni da ona koja jesu, ili bivaju, jesu bez

¹¹ cum in quavis veritate necessaria praedicatum ita subjecto conveniat, vel repugnat, ut non convenire, aut non repugnare, sine contradictione nequeat, in illius analysi statim deprehendas aliquid, si non ita esset, fore simul et non fore; sed hoc est pervenire ad principium contradictionis. (Hist. 63v).

¹² Ratio sufficiens est illud motivum ex quo intelligitur, cur res sit, vel fiat, curque hoc potius modo, quam alio. (Hist. 67v).

¹³ Ratio sufficiens a causa efficiente Physica, per hoc distingvitur, quia haec, rationem alterius in se, vere realiter, et effective continet: non autem semper illa. (Hist. 67r).

dostajućeg razloga, zasigurno bila izlišna, dapače neprikladna (supervacaneae certe, immo ineptae). No, budući da se tih pitanja nitko ne lišava, slijedi iz toga da ih naš duh ima po svojoj naravi; iz čega dalje razumijevamo kako ona jednostavna postavka »ono što jest, ili biva, to nije lišeno dostajućeg razloga zašto jest, ili biva« od nas biva prihvaćena bez ikakvog dokazivanja (sine probatione). A oдавде možemo kazati kako nas sama narav potiče (instigat) da istražujemo dostajući razlog svih bića, zgodâ, učinaka (rerum, effectuum, eventuum).

Sva se neoboriva snaga počela razloga dade razabrati osmotri li se što slijedi iz pretpostavke nečega što bi bilo bez dostajućeg razloga: zamislimo da npr. *A* jest bez dostajućeg razloga, tj. da jest tako da nema dostajućeg razloga iz kojeg se može razumjeti zašto radije jest nego nije. Dakle *Ništa* će biti razlog zašto *A* jest; dakle *A* egzistira zato što *Ništa* egzistira; dakle, ili *Ništa* prelazi u *A*, ili je *A* određeno i proizvedeno od *Ništa* — ili bi pak *A* sebe samog učinilo iz *Ništa*. Ali sve to i slično su apsurdî. Naime, *Ništa* bi egzistiralo i ne bi egzistiralo: egzistiralo bi, jer samom *A* daje egzistenciju; ne bi egzistiralo, jer *Ništa* nema istinsku egzistenciju. Slično bi bilo i ako bi *A* sebe samog učinilo: egzistiralo bi i ne bi egzistiralo: egzistiralo bi, jer samoga sebe proizvodi; i ujedno ne bi egzistiralo, jer ne postoji prije svoje proizvodnje. Ali nemoguće je da isto ujedno i jest i nije; dakle, nema ničega što je bez dostajućeg razloga.¹⁴

Iz počela razloga razumljije se sad što je ono moguće. Moguće je naime sve ono što ne uključuje proturječnost; ili, što se vraća u isto, ono u čemu ona koja u njemu jesu, nisu sebi oprečna.¹⁵ Svako moguće jest nešto (aliquid) i može biti nekom idejom predstavljeno (repraesentari); i svaka ideja u kojoj nisu povezani sebi nasuprotni pojmovi (notae) jest istinita ideja i ima mogući objekt.

Također, moguće, sve dok ne egzistira, jest ništa, ali pozitivno ništa (nihilum positivum). Drugo je međutim niječno

¹⁴ Sed fingamus e.g. *A* esse sine ratione sufficienti, sive ita, ut non habeatur ratio sufficiens, ex qua intelligi possit, cur potius sit, quam non sit: ergo nihilum erit ratio, cur *A* sit: ergo *A* existet, quia nihilum existet: ergo vel nihilum abiit in *A*, vel a nihilo determinatur, aut producitur *A*: aut *A* seipsum efficeret ex nihilo: atqui haec et similia sunt absurda. Nam nihilum existeret, et non existeret: existeret, quia ipsi *A* dat existentiam: non existeret, quia nihilum non habet veram existentiam. Similiter si *A* se ipsum efficeret: existeret, et non existeret: existeret, quia se ipsum produceret; et simul non existeret, quia non datur ante sua productionem: atqui impossibile est simul idem esse et non esse: ergo nihil sit absque ratione sufficienti. (Hist. 68v).

¹⁵ Possibile est id omne quod contradictionem non involvit; sive quod in idem recidit; in quo ea, quae insunt, sibi non repugnant. (Hist. 72v).

ništa (*nihilum negativum*) koje uistinu nije drugo do ono nemogućno (*impossibile*) i na koje se jedino odnosi ono pravilo (*canon*) »iz ničega ne postaje nešto« (*ex nihilo nihil fit*).

Ono što u svojoj unutrašnjoj naravi ne sadrži oprečnost zove se unutrašnje moguće (*intrinsicus possibile*). Vanjski (*extrinsicus*) pak moguće je ono što ne samo da u svojoj naravi ne sadrži nikakvu proturječnost, nego pri tom nije ni oprečno vanjskim bićima, učinskim silama uzrokâ, vremenu, mjestu.¹⁶ Dakle, vanjska mogućnost nikad ne može postojati bez unutrašnje, no obrnuto tome je moguće.

Nemoguće je ono što uključuje proturječje. Nikakve ideje nema onog nemogućnog, a ako se i drži da ima neka takva ideja, ta je lažna (*falax*).

Bićem zovemo svako ono koje egzistira, ili kojem se ne opire egzistirati; nebićem pak zovemo ono čemu se opire egzistirati.¹⁷ Odatle je jasno da je biće isto što i ono moguće, a nebiće isto što i ono nemoguće.

Ono za što držimo da mu se barem egzistirati ne opire, premda mu se opire prava egzistencija, može se zvati izmišljenim bićem.¹⁸

Za biće koje se nama, premda nije osjetilno, ipak pruža kao osjetilno, kaže se da se pruža kroz uobraženi pojam (*per notionem imaginariam*). Ono međutim što nije ništa, a mi ga sebi predstavljamo kao nešto osjetilno, zove se apsolutno uobraženo biće (*absolute ens imaginarium*).

Ono što, premda ne egzistira zaista, biva međutim ipak izmišljeno kao da egzistira; tj. ono što ne egzistira osim u izmišljanju duha, zove se bićem uma.¹⁹

Izmišljenom biću, uobraženom biću i biću uma suprotstavlja se stvarno biće (*ens reale*) koje ne egzistira u izmišljanju duha (*in fictione mentis*) nego egzistira zbilja (*actu*) i odista, ma i ne mislio nitko o njegovoj egzistenciji.²⁰

¹⁶ quod vero simul est ejusmodi, ut non modo in intrinsicca sua natura nullam involvit contradictionem, sed quoque rebus externis, causae scilicet viribus efficientibus, tempori, loco, non repugnat, id dicimus extrinsicus possibile. (Hist. 72v).

¹⁷ Ens dicimus, id omne quod existit, vel cui existere non repugnat: Non-ens, cui repugnat existere. (Hist. 77v).

¹⁸ Id saltem, cui existentiam non repugnare sumimus, licet revera existentia eidem repugnet, ens fictum dici potest. (Hist. 77v).

¹⁹ ens rationis dicitur, quod quidem non re vera existit, interim tamen existere fingitur; sive ens rationis est, quod non existit, nisi in mentis fictione. (Hist. 77v).

²⁰ licet de ejus existentia nemo cogitet. (Hist. 78v).

Ono suprotnost čega je nemogućna, zove se nužnim (necessarium) i to nužnim u sebi, tj. apsolutno. Drukčija je nužnost ona hipotetička tj. uvjetovana (hypothetica seu conditionata), ona naime čija se suprotnost opire samo pod nekim uvjetima. Takvom hipotetičkom nužnošću npr. svijet egzistira dok egzistira.

Nužnost se može odnositi na esenciju i na egzistenciju bića. Nužnost s obzirom na esenciju pripada svim bićima.²¹ Esencije bića su naime nužne i sve su po nužnosti u bićima (rebus insint). Dostajući razlog bića je naime sama njihova esencija. Nužnim pak u egzistiranju zove se ono što nema uzroka svoje egzistencije. Takvo biće je jedino bog, za kojeg se kaže da egzistira nužnošću svoje naravi, to jest da tako egzistira da nije mogao ne egzistirati.²²

Slučajnim se zove ono suprotnost čega nije nemogućna.²³

Konačnim se bićem zove svako ono koje je opisano granicama, ili koje nema zbiljski sve ono što može imati,²⁴ beskonačnim naprotiv ono koje nema granica, tj. koje zbiljski ima sve što može imati.

Granica (limes) je ono preko čega se ništa više ne može u biću pojmiti kao njemu pripadajuće. Iz toga se lako izvode neki usljeci (consequentia): prvo, ono što se može uvećavati bez kraja (sine fine), to ne može biti beskonačno, jer bi bilo takvo da bi se moglo bez kraja poimati od njega veće. Drugo, konačno biće može sukcesivno imati druga i druga stanja, nikad nema sva koja može imati; beskonačno biće međutim ne dopušta nikakvu sukcesiju: ono naime zbiljski ima sve stvarnosti (omnes realitates). Treće, opire se zbiljski beskonačan broj (numerus actu infinitus); broj se naime rađa pridodavanjem jedinica (unitatum additione), a u pridodavanju jedinica ne može se nikad dospjeti do granice preko koje se to dodavanje ne bi moglo nastaviti (ultra quam ea continuari nequeat); dakle, nije moguć broj koji se ne bi mogao povećati (qui augeri non possit), a ono što je takvo to ne može biti beskonačno. Četvrto, ako se konačno pridoda konačnom koliko god puta, zbroj je uvijek konačan: što više, pošto je množenje ponavljano pridodavanje (multiplicatio

²¹ Necessitas quoad essentiam, omnibus rebus competit. (Hist. 79v).

²² Necessarium in existendo vocatur illud, quod existentiae suae causam non habet, tale ens est solus Deus, qui dicitur existere naturae suae necessitate; hoc est ita existere, ut non potuerit non existere. (Hist. 79r).

²³ Contingens dicitur, cujus oppositum non est impossibile (Hist. 79v).

²⁴ Ens finitum id omne dicitur, quod circumscriptum limitibus est, sive quod non habet omnia actu, quae habere potest. (Hist. 79v).

iterata additio est), pomnoži li se koliko god puta konačno konačnim, umnožak (factum) će uvijek biti konačan. Peto, dva beskonačna bića ne mogu egzistirati. Doista, ako bi egzistirala dva, egzistirala bi ona brojem beskonačna: po prirodi naime ne sadrže ona koja se mogu dvaput množiti u sebi ništa što bi zaustavilo daljnje umnažanje, pa se stoga mogu umnažati bez kraja bilo kojim brojem; odatle mogu biti beskonačna brojem (infinita numero esse possent). No, opire se beskonačni broj, pa tako i dva beskonačna bića. (Hist. 80r).

Esencija je ono čime biće jest to što jest i razlikuje se od svega drugog,²⁵ a sastoji se u posvemašnjoj svezi pridjevaka tj. karakterističnih oznaka bića (in omnimoda praedicatorum, seu notarum rei characteristicarum connexionem). Bez esencije ne može se nijedno biće razumjeti niti od drugih razlikovati. Dalje, esencija bića je tako prvotna da ne može biti a priori tj. nikakvim zaključivanjem dokazana, već se samo neposredno spoznaje. Dakle, esencija i nije ništa drugo doli unutrašnja mogućnost bića.

S obzirom na esenciju mogu se opaziti ova dva počela: prvo, svako se biće naslađuje (gaudet) svojom esencijom i drugo, nijedno biće ne može otpustiti (amittere) svoju esenciju. Oba ova počela proizlaze iz počela proturječja. Naime biće kojem ne bi godila vlastita esencija, ili ono koje bi je otpustilo, bilo bi ujedno to što jest i ne bi to bilo. Iz ovoga slijedi postavka: esencije bića su apsolutno nužne, nepromjenljive i vječne.²⁶ Međutim ne vječne pozitivno tj. tako da bića sa svojom esencijom egzistiraju od vječnosti ili u vječnosti, jer pozitivna egzistencija pripada jedino bogu (soli Deo competit), već su vječne negativno (aeternae negative), a to znači da nisu nikad u sebi uključivale nikakvu oprečnost.

Narav (natura) kazuje isto što i esencija, s jedinom razlikom što se tamo gdje biva pojmljena kao izvor i porijeklo (fons et origo) svojstava koja prebivaju u biću zove esencijom, a gdje se poima kao izvor i porijeklo radnji koje bivaju od takvog bića proizvođene, tamo se zove narav. No, kako kaže aksiom: »raditi slijedi onome biti, te kad je dano ono biti, dan je također i usljedak«,²⁷ jedno će i isto biti počelo bivstvovanja (essendi) i djelovanja (operandi); stoga se narav i esencija s obzirom na stvar ne razlikuju.

²⁵ *Essentia est id, quo res est id, quod est, et ab omni alio distinguitur.* (Hist. 80v).

²⁶ *Rerum essentiae sunt absolute necessariae, immutabiles, et aeternae.* (Hist. 81r).

²⁷ *operari sequitur ad esse, atqui dat esse dat etiam consequentia.* (Hist. 82v).

Kao definicija egzistencije prihvaćena je ona Ch. Wolffa: egzistencija je ispunjenje mogućnosti (*complementum possibilitatis*) i ona P. Hansera: egzistencija je stvarna prisutnost bića (*entis praesentia realis*).

Očito je da se stvarnom tj. zbiljskom biću (*actuali enti*) opire ne egzistirati. No svaka je oprečnost tj. nemogućnost ili apsolutna ili hipotetička. Stoga kažemo da zbiljsko biće kojem se neegzistencija apsolutno opire egzistira od sebe, a da ono kojem se neegzistencija opire samo hipotetički egzistira od drugog.²⁸ Biće od sebe (*ens a se*) nije nikad, niti ikad može biti, u stanju puke (*nude*) mogućnosti, te stoga sama njegova mogućnost određuje (*determinat*) egzistenciju; ili, što je isto, biće od sebe egzistira upravo samim tim što je moguće.

Pridjevak je ono čega se dostajući razlog sadrži u samoj esenciji.²⁹ Ovi esencijalni pridjevci (*attributa essentialia*) su kao i sama esencija, nužni i biću pripadaju stalno (*enti constanter conveniunt*).

Za razliku od pridjevka, način je ono čega se dostajući razlog sadrži izvan esencije.³⁰ Iz same je već odredbe jasno da načini mogu biću i ne pripadati. No, iako se dostajući razlog načina ne sadrži u esenciji u njoj je ipak sadržan razlog da načini mogu u biću biti; ili, drugim riječima: mogućnost načina valja svesti na attribute bića.³¹

Oni pridjevci tj. svojstvenosti (*proprietates*) bića koja mu pridolaze tako općenito da prekoračuju sve granice i međe (*fines ac terminos excedant*) i stoga ne obuhvaćaju samo neke nego sve rodove bića, zovu se transcendentalije i to tri: jednota, istina i dobrota tj. savrešnost.

Jednota je splet svega onoga po čemu neko biće jest upravo to koje jest, a ne drugo. U tom se smislu jednota može definirati kao nerazdvojjivost tj. nerazdjeljiva sveza onoga po čemu se biće sustavlja u svojem bitku.³²

Jedno se shvaća (*accipitur*) dvostruko: prvo, jednostavno jedno, kojeg nijedan dio nije stvarno odijeljen,³³ te drugo, slo-

²⁸ *ens actuale, cui absolute repugnat non existentia, a se existere; cui vero hypothetice repugnat non existentia, ab alio existere, dicimus.* (Hist. 82v).

²⁹ *Ea quorum ratio sufficiens in ipsa essentia continentur, attributa appellantur.* (Hist. 83v).

³⁰ *Ea quorum ratio sufficiens extra essentiam continentur, modos appellantur.* (Hist. 83v).

³¹ *possibilitas modorum ad entis attributa referenda est.* (Hist. 84v).

³² *Unde in hoc sensu unitas definitur; inseparabilitas, seu indispensabilis conjunctio eorum, per quae ens in suo esse constituitur.* (Hist. 84v).

³³ *unum simplex cujus nulla est pars realiter distincta.* (Hist. 84v).

ženo jedno, koje ima nekakve dijelove. Ono prvo ne samo da je nerazdijeljeno u sebi, nego je i nerazdijeljivo (non tantum est indivisum in se, sed etiam indivisibile), no ovo drugo nije takvo samim tim što ima dijelove. Stoga: svako biće je jedno, i to ili jednostavno ili složeno.

Ukoliko biće ima sve što se zahtijeva (requiritur) da bude upravo to biće a ne nikakvo drugo, utoliko se zove metafizički istinitim (Metaphysice verum); odatle je metafizička istina slaganje bića sa svim onim ujedno uzetim što ga sastavlja.³⁴ Ili, drugim riječima: istina je takav poredak (ordo) po kojem svako bilo koje (quodlibet) ima dostajući razlog. A svako biće ima svoj dostajući razlog, te stoga i istinu. Iz ovoga slijedi da nema nikakve metafizičke lažnosti. Jer, ako je biti bićem isto što i biti istinito, tada je ono lažno isto što i nebiće.

Jasno je iz svega ovoga da se istina bića upire (innititur) dijelom o počelo proturječja a dijelom o počelo dostajućeg razloga. I očito je da se sam svijet, uklone li se ova počela, obrće u neki nestvarni (fabulosum).

Za istinu bića zahtijeva se i poredak (ordo) koji se općenito običava definirati kao raspored dijelova prilagođen svrsi,³⁵ kao što se naprotiv manjak (defectus) rasporeda koji se slaže sa svrhom naziva zbrkom (confusio), a sličnost više poredaka razmjernom (proportio).

Dobro metafizičkom dobrotom zove se ono što je esencijalno savršeno u svojem rodu. Esencijalno pak savršeno je ono čemu ne nedostaje ništa od onoga što se u njemu zahtijeva da bude to što jest.³⁶ Ukratko: savršenost je dostatnost za svrhu (sufficiencia ad finem). Opaža li se savršenost osjetilima, naziva se ljepotom (pulchritudo), opažena pak nesavršenost zove se ružnoćom (deformitas).

Dakle, iz same definicije slijedi: prvo, da je svako biće esencijalno savršeno. Naime, u svakom biću sva određenja smjeraju tome da biće bude to što jest, a u tome se upravo i sastoji savršenost bića.³⁷ Drugo, da se svako biće naslađuje (gaudet) metafizičkom dobrotom, te treće, da nijedno biće nije zlo, ukoliko je biće (inquantum est ens). Svako biće esencijalno jest upravo

³⁴ est igitur veritas Metaphysica, convenientia entis, cum iis simul sumptis, quae ipsum constituunt. (Hist. 85r).

³⁵ dispositio partium accommodata fini (Hist. 85r).

³⁶ Bonum bonitate Metaphysica, dicitur id, quod in suo genere est essentialiter perfectum: perfectum vero essentialiter est illud, cui nihil deest eorum, quae in illo requiruntur ut sit id quod est. (Hist. 86r).

³⁷ In omnis enim ente, omnes determinationes eo tendunt, ut ens sit id quod est; atqui in hoc consistit perfectio entis. (Hist. 86v).

ono koje jest, tj. savršeno; dakle, također i dobro. Jer biće koje nije metafizički dobro, isto je što i nebiće.³⁸

To da nijedno biće nije zlo, rečeno je dakle samo ukoliko je biće, tj. samo s obzirom na svoju apsolutnu bićevnost (solam entitatem suam absolutam). Međutim, ono može ipak biti zlo odnosno (respective) ili po slučajnosti (per accidens), ukoliko uključuje lišenost nekog savršenstva koje bi trebalo imati (alicujus perfectionis debitae).

Biće ili potrebuje podlog kojem će pribaviti (subjectum cui inhaereat) ili ga ne potrebuje. Prvo se naziva pristupkom (accidens) a drugo podstojem (substantia). Podstoj može biti nestvoren i nužan, tj. bog, te stvoren i slučajan (creata et contingens). Slučajni su podstoji učinjeni iz ničega sebe, od strane nekog drugog podstoja, radnjom i načinom koji mi ne poznajemo.³⁹ Razlog onog prvog je u tome što slučajni podstoji nisu od vječnosti, samim tim što su slučajni; dakle stvoreni su u vremenu. I k tome od strane nekog drugog čimbenog (activa) podstoja. Ništa naime nije dostajući razlog proizvodnje nečega.⁴⁰ Razlog pak ovog drugog proizlazi iz sloge svih kršćanskih filozofa o tome da je stvaranje iz ničega misterij sasvim neprohodan prirodnom razumu (Mysterium esse naturaliter rationi prorsus impervium).

Biće, ako se sastoji od mnogih, zove se složenim (compositum). Ako pak ne, tad je jednostavno (simplex). Složenost može biti dvostruka. Prva je fizička, koja nastaje (oritur) iz fizičkih dijelova, tj. takvih koji su stvarno i zbiljski jedni od drugih odvojeni. Druga je logička složenost, koja nastaje iz roda i vrste.

Jednostavno biće prije svega nije istegnuto (non est extensum). Stoga ono nemajući dijelova nema ni veličine (magnitudo) koja nije drugo do mnoštvo (multitudo) dijelova. Nema niti lika (figura) koji je granica istezanja (limes extensionis), niti djeljivosti (divisibilitas), jer dijeliti se ne može ono što nema nikakvog sastava dijelova.

Osim toga, ako jednostavno biće egzistira apsolutnom nužnošću, tad ne može nastati (oriri). Kaže se da nešto nastaje onda kad zadobiva (acquirat) egzistenciju, a ako je nje lišeno da

³⁸ omne enim ens essentialiter est id quod est, sive perfectum; ergo etiam bonum. Impossibile est autem, ut non sit id quod est; ergo etiam impossibile est, ut non sit bonum: nam ens metaphysice non bonum, idem est ac non ens. (Hist. 86v).

³⁹ Substantiae contingentes factae sunt ex nihilo sui, ab alia substantia, actione, et modo quem ignoramus. (Hist. 88v).

⁴⁰ nihilum enim non est ratio sufficiens aliquid producendi. (Hist. 89r).

propada. Dakle, ako bi takvo biće moglo nastati, započelo bi egzistirati, te stoga nekad nije egzistiralo. No apsolutno nužno biće ne može ne egzistirati, te sljedstveno sva ona jednostavna bića koja nastaju nisu nužna nego slučajna.

No, slučajno egzistirajuće jednostavno biće ne može nastati iz složenog bića. Sve promjene koje postaju iz složenog bića zbivaju se pridodavanjem, oduzimanjem ili premještanjem dijelova (transpositione). Ali, pridodavanjem složeno samo postaje veće, oduzimanjem manje, a premještanjem samo mijenja lik. Tako ni na koji način jednostavno biće ne može nastati iz sastavljenog.

Ali, ne može nastati niti iz jednostavnog bića. Naime, takvo biće nije djeljivo pa stoga nema u sebi ono što bi moglo egzistirati izvan njega: U tom bi slučaju moralo biti moguće odvojiti jedno od drugoga. Stoga se opire da bi bilo što moglo nastati iz jednostavnog bića.

Jednostavno biće, dakle, mora nastati iz ničega. Naprosto (simpliciter) nastati, kaže se kad započinje egzistirati nešto što prije nije egzistiralo. Nastati iz ničega kaže se, međutim, za ono u čemu ne primjećuje ništa što je prije egzistiralo (in quo nihil deprehenditur quod antea praeexistisset). Odatle je jasno: jednostavna bića koja nastaju, ne nastaju drukčije nego iz ničega.

Uz to, jednostavno biće koje nastaje ne može nastati nego u trenu (nonnisi in instanti). To biće nema dijelova koji bi se mogli sukcesivno kombinirati kao što to svakako biva u sastavljenom biću. Ono mora bez sukcesije biti privedeno do egzistencije.

Ako pak jednostavno biće propada, ne može se nego uništiti (annihilari). Ono što propada bez uništenja, prestaje egzistirati na taj način da nešto od njega i dalje preostaje i egzistira. A jednostavno biće, nemajući dijelova, očito tako ne propada.

Dorotićeva se ontologija zaključuje izlaganjem nauke o uzrocima i počelima uopće (in genere). Počelo razmatrano u najopćenitijem smislu je ono što u sebi sadrži razlog drugoga; ono po počelu (principiatum) je ono čiji se razlog sadrži u drugome.⁴¹ Počelo se običava dijeliti u počelo bivstvovanja (essendi), bivanja (fiendi) i spoznavanja (cognoscendi). Prvo je ono u kojem je razlog zašto nešto jest; drugo je ono u kojem se otkriva razlog zašto nešto biva, te treće, ono u kojem se zapaža razlog zašto nešto biva spoznato.

⁴¹ Principium in sensu generalissimo consideratum, est id quod in se rationem alterius continet; principiatum cujus ratio in altero continetur. (Hist. 92r).

Osim toga, može počelo biti unutrašnje, kad jest u samom onom biću koje se naziva onim po počelu (*principiatum*), a može biti i vanjsko, kad je izvan njega.

Uzrok uopće jest čimbeno počelo egzistencije bića drugog od sebe. Ono pak što od uzroka prima svoje biti zove se učinkom ili onim uzrokovanim.⁴²

Navlastito i odlikovano (*proprie et per excellentiam*) se uzrokom običava nazvati učinski uzrok (*causa efficiens*), tj. takav koji nekom biću dodjeljuje (*tribuit*) egzistenciju kroz istinsku radnju.

Ono što je ovisno o drugom, to ne može biti uzrok sebe sama. Egzistiralo bi ujedno, jer nešto proizvodi, i ujedno ne bi egzistiralo jer će sebe sama tek proizvesti, što je nemoguće. Jedino bog, koji ni o kome ne ovisi, egzistira kao uzrok samoga sebe.

Osim toga, dva bića ne mogu biti sebi uzajamno uzroci. Isti učinski uzrok ne može biti ujedno prvotniji i drugotniji od drugog, a ipak bi se to dogodilo kad bi dva bića bila sebi uzajamnim uzrokom.

Uzrok je i prvotniji od učinka (*prior effectui*). Nešto se može na dvostruk način zvati potonjim od drugoga — vremenom i umom-razlogom (*ratione*). Vremenom prije zove se ono što izvjesnim razmakom vremena egzistira prije od drugoga. Umom-razlogom pak prije zove se ono što biva pojmljeno kao svakako prije od drugog, mada prije ne egzistira vremenom.⁴³ Tako je npr. krug umom-razlogom prije od okruglog lika. No, postoje i uzroci koji ne egzistiraju vremenom prije svojih učinaka. Takav je uzrok na primjer sunce, koje nije vremenom prije svjetlosti. Uopće, to pripada svim počelima i uzrocima ukoliko čine po nužnosti (*quod tunc agit necessario*).

X

Već i površnji uvid u cjelinu Dorotićeva opusa dozvoljava tvrdnju da ontologija nije njegov pravi i svojstveni interes. Pitanja opće i partikularne fizike, teologijska problematika, te ispitivanja posvećena metafizičkoj istini i izvjesnosti — te bi se teme mogle s mnogo više prava nazvati onim središnjim Dorotićeva filozofiranja. Ontologija, ma kako očito dobro promi-

⁴² *Causa in genere est principium activum existentiae alterius a se rei: illud quod a causa suum esse accipit, effectus, vel causatum dicitur.* (Hist. 92v).

⁴³ *Tempore dicitur prius, quod certo temporis intervallo prius existit quam alterum . . . Vocatur prius ratione, quod concipit dumtaxat altero prius, etiamsi tempore prius non existit.* (Hist. 93v).

šljena i pažljivo izvedena, nije zacijelo nikada bila ono okružje filozofiranja za koje bi Dorotić našao dovoljno motiva i interesa (možda i misaone snage?) da u njemu uzme navlastitog udjela.

Izložena ontologija odaje već na prvi pogled da pripada širokoj i utjecajnoj struji školske metafizike tzv. njemačkog prosvjetiteljstva, koje se izgradilo na temeljima što ih je u prvoj polovini 18. stoljeća svojim radovima postavio Ch. Wolff, a čiji je najuzoritiji primjerak među bezbrojnim jedva malo variranim i dogmatički orijentiranim knjigama-udžbenicima *Metaphysica* A. G. Baumgartena, u svojim okvirima upravo savršeno arhitektonski raščlanjena i strukturirana verzija racionalističke metafizike.

Štoviše, među knjigama iz Dorotićeve ostavštine nalazi se i jedna koja je po svemu sudeći bila Dorotiću glavni oslonac pri sastavljanju ontologije. Riječ je o djelu M. F. Ch. Baumeistera, Wolffova učenika: *Institutiones Metaphysicae complectentes Ontologiam, Cosmologiam, Psychologiam, Theologiam denique Naturalem. Methodo Wolfii adornatae. Lucae MDCCLXX.*

Usporedba Baumeisterove ontologije s Dorotićevom pokazuje gotovo potpunu podudarnost strukture postavki i argumentiranja. Od 18 poglavlja ontologije kako ju je izložio Baumeister izostavio je Dorotić 5 (cap. VIII De eo, quod idem est, ac Diversum; cap. IX De determinato, et indeterminato; cap. X De toto, et parte; cap. XI De ente singulari, et universali; cap. XVIII De signo, et signato). Uz to ima i u poretku tema nekih razlika. O esenciji govori Baumeister odmah na početku, dok kod Dorotića toj temi prethodi diskusija konačnog i beskonačnog bića, koju Baumeister postavlja tek na kraj čitave ontologije, u 16. poglavlje, iza razmatranja o jednostavnom biću.

Dakle očito je da Dorotić nije u ontologiji niukoliko originalan. Preuzimajući je kao gotov, nužan i vječan sustav istina, on ni ne sluti da je već nekoliko decenija prošlo od Kantove presudne destrukcije istog tog sustava, a ne pada mu na pamet niti neko pitanje o eventualnom porijeklu cijelog tog zatvorenog sustava ontologije. To bi se pitanje međutim dalo dvojako postaviti. Jednim bi se načinom potražio sam iskon onog naoko tako bezupitnog počela proturječja. Na putu takva pitanja, omogućenog Kantovom destrukcijom školske ontologije, dospjet će onda npr. Hegel do transontologijskog razlikovanja onog spekulativnog i pozitivno-umskog s jedne, te puko diskurzivnog s druge strane.

Drugim bi se načinom moglo pitati ne više za spekulativno, već za bitno-povijesno porijeklo ontologije. To drugo pitanje, koje je još otvoreni zadatak današnjeg filozofiranja, jednako je tako

malo kao i ono prvo stvar Dorotićeva. Baš kao uostalom i uvid u svu začuđenost i značenje toga da sad ontologija biva utemeljena i iznutra nošena počelom dostajućeg razloga jednako toliko koliko i počelom proturječja. Ta u metafizici, odnosno prvoj filozofiji visoke skolastike (npr. u F. Suáreza, ili još i R. Gocleniusa), čiji sadržaj inače ontologija tako očigledno preuzima, nema još tako reći ni spomena o tom dostajućem razlogu i njegovu tako presudnom i utemeljujućem značenju.

Svrha ovih, tako šturih napomena nije, dakako, u tome da bi se Dorotiću anakronistički imputirala historijski neprimjerena problematika. Zeli se samo, neovisno o historijskom smještavanju, ukazati na bitnu filozofijsku granicu njegove ontologije. S tom granicom i upravo po njoj Dorotićeva izvedba ontologije zadobiva svoj historijski rang i značenje.

Zusammenfassung

Im Handschriftennachlass von A. Dorotić, der im Franziskanerkloster in Makarska aufbewahrt wird, befindet sich neben Schriften aus der allgemeinen und partikulären Physik, aus der Theologie, aus Jus u.s.w. auch eine Handschrift, die Dorotićs Ontologie enthält. Di Ontologie ist keinesfalls das wichtigste und grundlegende Interesse seines Philosophierens, was in einem Blick auf den gesamten Inhalt des Nachlasses klar wird. Ebenso wenig ist Dorotić in den Darlegungen des Gehalts seiner Ontologie originell. Fast buchstäblich wurde dieses System aus den dogmatischen Lehrbüchern der Schulmetaphysik der sogen. deutschen Aufklärung übernommen, die in den Arbeiten des Ch. Wolff begründet ist. Die unmittelbare Quelle zum Kennenlernen der rationalistischen Ontologie war für Dorotić, nach allem zu urteilen, das Buch von F. Ch. Baumeister: *Institutiones Metaphysicae complectentes Ontologiam, Cosmologiam, Psychologiam, Theologiam denique Naturalem. Methodo Wolffii adornatae*, Lucae MDCCLXX, das sich unter anderen Büchern seiner Hinterlassenschaft befindet.

Obwohl die Zugehörigkeit der Handschrift dieser Ontologie zu Dorotić nicht ganz gewiss ist, und sich der Inhalt auf eine korrekte und detaillierte Darlegung der damaligen deutschen Schulontologie beschränkt, verdient es diese Handschrift dennoch und in jedem Fall, dass darüber genau referiert wird, vor allem als Zeugnis der genauen Kenntnis eines Vertreters des damaligen Philosophierens bei uns von gültigen europäischen Strömungen.